

המקראי 'ואהבת לרעך כמוך' הוא צורה מיוחדת מאוד של אהבה, פיתוח ייחודי של הדת היהודית השונה בתכלית מכל מה שאפשר למצוא מחוצה לה".¹

רבות נכתב על המצוות הללו ועל גדריהן. מי מוגדר כ"רעך"? ומיהו "הגר"? ואיך אפשר לאהוב מישהו כמו את עצמנו? כאן, רצוני לשאול שאלה אחרת. מדוע דווקא כאן, בפרשת קדושים, בתוך פרק המוקדש למושג הקדושה, מופיעות המצוות הללו?

בשום מקום אחר בתנ"ך איננו מצויים לאהוב את רענו. על אהבת הגר אנו מצויים רק במקום נוסף אחד (דברים י, יט; אומנם חז"ל מנו 36 פעמים שהתורה מצווה לאהוב את הגר, אך 34 מתוכן עניינן לא להונות את הגר, לא לפגוע בו ולא לשלול ממנו זכויות הניתנות לאחרים; אלו הן מצוות של צדק, לא של אהבה).

השאלה מתחדדת לנוכח השוני הניכר לעין בין מצוות אלו לבין רבות מהמצוות בפרק, כגון איסורי הכלאיים: איסור הכלאת בהמות, האיסור לזרוע כלאיים, ואיסור השעטנו בבגדים. דינים אלה הם חוקים: מצוות שאין להן טעם שכלי, לפחות לא כזה שאנו יכולים להבין. מה להם ולמצוות שתפקידן המוסרי מדבר בעד עצמו – אהבת הרע והגר? האם הפרק הנפתח במילים "קדושים תהיו" הוא רק לקט מצוות אקלקטי, שחוקים ומצוות מוסריות משמשים בו בערכוביה – או שמא יש נושא המאחד אותן?

כמעט כל שיטת מוסר שפותחה לאורך ההיסטוריה ניסתה לגזור את חיי המוסר מעיקרון יחיד, או נקודת מבט יחידה. היו שפנו אל התבונה, אחרים אל הרגש, ועוד אחרים אל התוצאה:

פרשת
אחרי מות-
קדושים

אתיקת הקדושה

שתי מצוות האהבה הגדולות של התורה נמצאות בפרשת קדושים. הראשונה היא "ואהבת לרעך כמוך, אני ה'", (ויקרא יט, יח). רבי עקיבא רואה במצווה הזאת "כלל גדול בתורה". השנייה תובענית לא פחות: "כְּאֶזְרַח מִמֶּם יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר הַגֶּר אִתְּכֶם. וְאַהֲבַת לוֹ כְּמוֹךָ, כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (שם לד).

אלו הן מצוות יוצאות דופן. בתרבויות רבות נמצא גרסה זו או אחרת של כלל הזהב הקובע "נהג בזולת כפי שאתה רוצה שהוא ינהג בך", או, בניסוח השלילי (המכונה לפעמים כלל הכסף), בלשונו של הלל, "מה ששנוא עליך לא תעשה לחברך. זו היא כל התורה כולה, ואידך פירושה הוא – זיל גמור" (שבת לא ע"א). אך אלה כללים של הרדיות, לא של אהבה. אנו נשמעים להם כדי לשמור, בסופו של דבר, על עצמנו. אלה הם כללי ההתנהלות הבסיסיים של חיי הקבוצה.

אהבה היא דבר אחר לגמרי, ותובעני שבועתיים. ועל כן מצוות אלו הן מהפכה בעולם המוסר. ישראל הקדומה היא הציוויליזציה הראשונה שהציבה את האהבה בלב המוסריות. כדברי הארי רדנר בספרו 'החיים האתיים', "המוסר הוא האתיקה של האהבה. העיקרון הראשוני והבסיסי ביותר של המוסר מוכרז בתורה במפורש: 'ואהבת לרעך כמוך'". והוא מוסיף: "הכלל

פועלים בהגינות? האם זו חברה מרוממת, חברה שהיחידים בה מרגישים שהיא מתייחסת אליהם כראוי ומטפחת את הטוב שבהם? חברה מוסרית תפרח; חברה לא מוסרית, או אי-מוסרית, תיבול. זו ליבת התוכנה הנכואית. הנביאים לא דרשו מהאנשים שיאהבו זה את זה. האהבה נמצאת מחוץ לשטח השיפוט שלהם. חברה צריכה צדק, לא אהבה.

קול החוכמה בתורה, בנביאים ובעיקר בכתובים מחפש תכונות אחרות ותוצאות אחרות. אם אדם חי חיי סגולה, חיי מידות טובות, החיים בעיקרם יאירו לו פנים. דוגמה טובה לכך היא מזמור א בתהילים. האדם ההוגה בתורה יהיה "כְּעֵץ שֶׁתּוֹלַע עַל פִּלְגֵי מַיִם אֲשֶׁר פִּרְיוֹ יִתֵּן בְּעֵתוֹ וְעָלָהוּ לֹא יִבּוֹל וְכָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ" (תהילים א, ג). זהו קול החוכמה. הנוהג כראוי יבוא על שכרו. הוא ימצא אושר (זה עניינה של המילה "אשרי"). אנשים טובים אוהבים את ה', את המשפחה, את החברים ואת המידות הטובות. אולם ספרות החוכמה אינה מדברת על אהבת הרע והגר.

החזון המוסרי של הכהן, המבדילו מן הנביא ומן החכם, טמון במילה "קדוש". האדם או הדבר הקדושים הם נבדלים, נפרדים, שונים. הכהנים נבדלו משאר האומה. לא הייתה להם נחלה משלהם בארץ. הם לא חיו כעובדי אדמה. תחום הפעולה שלהם היה המשכן והמקדש. הם חיו במוקד השריית השכינה. הם היו המשמשים בקודש, ועל כן נדרשו להקפיד על טהרתם ולהיזהר מטומאה מכל סוג. הם היו קדושים.

מבחינה זאת, הקדושה נתפסה כתכונה ייחודית של הכהנים. אך במתן תורה נרמזנו כי הקדושה נוגעת לא רק לבני אהרן אלא לעם כולו: "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְלַכֶּת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ" (שמות יט, ו). בפרק שלנו, התורה חוזרת לכך לראשונה. "וַיִּדְבֹּר ה' אֶל מֹשֶׁה

פֶּעַל כֵּךְ שִׁיגְרֶם מֵרֵב הָאוֹשֶׁר לְמֵרֵב הָאֲנָשִׁים. הַמוֹסֵר הַיְּהוּדִי שׁוֹנֶה. הוּא מוֹרֵכֵב וּמַעֲוֹדֵן יוֹתֵר. יֵשׁ בּוֹ לֹא נְקוּדַת מִבֵּט אַחַת, אֲלֵא שְׁלוֹשׁ. הַנְּבֹאָה מְבִינָה אֶת הַמוֹסֵר בְּאוֹפֶן אֶחָד, לְכַהֲנָה נְקוּדַת מִבֵּט אַחֶרֶת, וּלְחֹכְמָה תְּפִיסָה מְשֻׁלָּה.

המוסר הנבואי מתבונן באיכות היחסים בחברה, בינינו לבין אלוהים ובינינו לבין זולתנו. הנה כמה משפטי יסוד המגדירים מוסר זה. ה' אומר על אברהם, "כִּי יִדְעֹתִיו לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְנֶה אֶת בְּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשִׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" (בראשית יח, יט). הושע מתנבא, "וְאַרְשִׁתִּיךָ לִי לְעוֹלָם, וְאַרְשִׁתִּיךָ לִי בְצִדֶּק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים" (הושע ב, כא). וירמיהו – "אֲנִי ה' עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וְצְדָקָה בָּאָרֶץ, כִּי בְּאֵלֶּה חֲפָצָתִי נֶאֱמַר ה'" (ירמיה ט, כג). אלו הן מילות המפתח של הנבואה: צדק, משפט, חסד, רחמים – לא אהבה.

כשהנביאים מדברים על אהבה, זוהי אהבתו של האל לישראל והאהבה שראוי כי נרחש אנו כלפיו. למעט שלושה מקרים חריגים, אין הם מדברים על האהבה בהקשר מוסרי, דהיינו בנוגע ליחסים בחברה. החריגים הם דברי עמוס "שָׁנְאוּ רָע וְאַהֲבֹו טוֹב וְהִצִּיגוּ בַשַּׁעַר מִשְׁפָּט" (עמוס ה, טו), הכרזתו המפורסמת של מיכה "הִגִּיד לִי, אָדָם, מָה טוֹב וּמָה ה' דּוֹרֵשׁ מִמֶּךָ: כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהִצָּנֵעַ לִכְתֹּעַ אֶל־הֵיךְ" (מיכה ו, ח), ודברי זכריה "וְהָאֱמֶת וְהַשְּׁלוֹם אֶהְבֹּו" (זכריה ח, יט). אך בכל המקרים הללו האהבה מופנית לדברים מופשטים – הטוב, החסד, האמת והשלום; לא לאנשים.

הקול הנבואי עוסק בהתנהלותם של אנשים בחברה. האם הם נאמנים לאלוהים וזה לזה? האם הם פועלים בהגינות, בצדק, ומתוך דאגה לפגיעים בחברה? האם המנהיגים הפוליטיים והדתיים

לֵאמֹר: דְּבַר אֵל כָּל עַדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַמְרַתְּ אֲלֵהֶם, 'קְדָשִׁים תְּהִיוּ, כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם'" (ויקרא יט, א-ב). מכאן שאתיקת הקדושה חלה לא רק על הכוהנים אלא על האומה כולה. עם ישראל מצטווה להיות נבדל ושונה ולעמוד ברף גבוה במיוחד.

מה פירוש הדבר מבחינה מעשית? על כך מורה פועל נוסף הרווח מאוד במקרא בהקשר לכוהנים: להבדיל. זה מה שכוהן עושה: הוא נדרש "לְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֵל וּבֵין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר" (ויקרא י, י). וזה גם מה שה' עושה לעמו: "וְהִיָּיתֶם לִי קְדָשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' וְאַבְדַּל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים לְהִיּוֹת לִי" (ויקרא כ, כו).

יש עוד מקום אחד בתורה שבו "להבדיל" הוא מילת מפתח – הלוא הוא סיפור הבריאה בבראשית א. הפועל מופיע שם חמש פעמים. אלוהים מבדיל בין אור לחושך, בין יום לבין לילה, בין המים אשר מעל לרקיע למים שמתחתיו. בשלושת ימי הבריאה הראשונים אלוהים מסמן בעולם תחומים נבדלים – ובשלושת הימים הבאים הוא ממקם בכל תחום עצמים וצורות חיים מתאימים. אלוהים מעצב סדר מתוך התוהו ובוהו. במעשה הבריאה האחרון שלו הוא עושה אדם "בְּצִלְמוֹ, בְּצֶלֶם אֱלֹהִים" (בראשית א, כז). "חביב אדם", אומר רבי עקיבא, מפני "שנברא בצלם" אלוהים (משנה, אבות ג, יד).

בראשית א מכונן את מחשבת המוסר הכוהנית. להבדיל מן הנביא, הכוהן אינו מתבונן בחברה. ולהבדיל מדמות החכם, הוא אינו חותר לאושר. הוא מתבונן בבריאה כמלאכת כפיו של אלוהים. הוא יודע כי לכל דבר מקום ותחום המיועדים לו: הקודש והחול, המותר והאסור. משימתו היא לשמור על ההבדלים הללו ולהורותם לאחרים. הוא יודע שלצורות חיים שונות יש גומחות

אקולוגיות שונות. משום כך כוללת אתיקת הקדושה גם חוקים המכבדים את הסביבה הטבעית ואת האבחנות וההבדלות הקיימות בה – כגון איסורי הכלאיים.

מעל לכול, אתיקת הקדושה מלמדת אותנו שכל אדם עשוי בצלם אלוהים וכדמותו. ה' ברא כל אחד מאיתנו באהבה. על כן, אם רצוננו ללכת בדרכיו של ה' – "קְדָשִׁים תְּהִיוּ, כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" – אנו צריכים לאהוב כמוהו את האנושות, ולא כהפשטה אלא בדמותם המוחשית של הרע ושל הגר. אתיקת הקדושה מבוססת על תפיסת הבריאה כמלאכת-אהבה אלוהית. תפיסה זו רואה את כל בני האדם – את עצמנו, את רענו ואת הגר – כעשויים בצלם אלוהים; ומן הטעם הזה היא דורשת מאיתנו לאהוב את הרע ואת הגר כמונו.

אני מאמין שבאתיקת הקדושה יש משהו ייחודי ועכשווי. היא מלמדת אותנו כי המוסר והאקולוגיה כרוכים יחדיו. שניהם נוגעים לבריאה: לעולם הטבע כמעשה ידי אלוהים, ולאדם כעשוי בצלם אלוהים. כיבוד האדם כאדם, וכיבודה של הסביבה הטבעית, משלימים זה את זה. עולם הטבע והאנושות נבראו שניהם בידי אלוהים, ועלינו מוטל להגן על הראשון ולאהוב את האחרונה.